

KONTRA FERENC

Úgy törnek el

Bekapcsolt hátul a nevetőgép, a döccenés hozta működésbe, nyekkent egyet a kcsi, és a csomagtartóban rekedtes műanyag hangján felharsant a kacagás, még élénk volt benne az elem, átvirított a motorzúgáson, megnevettetett bennünket. Mint amikor a sok nullára pillantottunk: nem Jovan Jovanović Zmaj tehetett róla, hogy ő díszítette az 500 000 000 000 dinárost, megálltunk kevéssel a vasúti bukkanó után, és vettünk rajta három kiflit, addigra elcsitult a nevetőgép, csak fél percig működött, aztán lelassult és magától kikapcsolt. A bőröndben túl közel került hozzám valamelyik könyv.

Rossz álmaimban azon töprengtem, hogy ha mennünk kell, és csak egyetlen csomagot engednek magunkkal vinni, akkor mit tennék bele, mi lenne a legfontosabb először, mi másodszor és mi harmadszor, senki többet negyedszer, nem választhatna helyettem más, nekem kellene eldöntenem, mit hagyjak itt; az, ami fontos, egyébként is elfér egyetlen bőröndben, de nem tudhatom, hogy a következő pillanatban mit tartok nélkülözhetetlennek, esetleg egy könyvet, amely váratlanul bekapcsolja a nevetőgépet, melyet éppen arra találtak ki, hogy mindent helyettesítsen, ami vidámságot hoz, néha pótszer, mint a könyv:

– Nem szórakoztató – mondta Dégé –, de azért elolvasható.

Amikor kicsomagoltam a bőröndöt, akkor láttam, hogy ez a könyv nyomódott a zakó súlyától a nevetőgéphez. Néztem egy darabig a kissé érdes fehér borítót, aztán belelapoztam, elolvastam benne a golyóstollal megjelölt bekezdést:

„Az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni és végre kell hajtani. A gyöngédséget se kitervelni nem lehet, se a végrehajtásán buzgólkodni, mert az valami olyan, ami kizárólag tervek nélkül hajtja végre magát bennem és rajtam. Szinte még attól is függetlenül, hogy ketten vagyunk-e hozzá, vagy egyes-egyedül vagyok. Az erőszak nagy műveinek a kitervelés és a végrehajtás a története. A gyöngédség nagy műveinek nem lehet történetük.”

Az ilyen történetek általában valami eredendő gonosszággal kezdődnek: egy gyanútlan kéz esetleg virágot ültet, amihez elengedhetetlen, hogy a gyanútlanág előre felvetődjön, a művelet során végig gondolni kelljen a gyanútlanágra, tudjunk tehát valamit előre, amit a földbe markoló kéz nem is sejtethet, mert a mi tudásunk csak akkor válik az ő sejtésévé, amikor már késő, addigra kiderül, hogy a föld a sátán sírjáról származik, amely persze jelöletlen, éppen ezért alkalmas virágföld gyűjtésére. A földből kikel egy hosszú szárú, elegáns levélállású szobanövény mindenki kedvére, a gyanútlanág harsányan zöldül tovább az ablakban, hiszen a legnaposabb párkányra helyezik, mígnem egy éjszaka elszabadulnak a növény által feltámasztott démonok, és mindenből egészen más lesz, mint amire gondolni lehetett.

De a könyv egészen másról szólt.

Hogyan válaszolnék a kérdésekre másnap? Mi került a könyvembe? Arra gondoltam, hogy nem marad semmi a válaszokból, ha témát váltva hazaszélednek, és végig sem olvassák. Első hallásra okosnak tűntek a kérdések mind, és folyt az asztaltáncoltatás két egyenlőtlen fél között: meg kellett erősítenem az ismeretlenbe vethető hitet: abban a hiszemben folyt a játék, hogy lesznek, akik azért olvassák el, mert nyitva felej-

tettek magukban egy ajtót, mások egészen mást jegyeznek meg a találkozából, az elolvasás hiányában csupán a válaszok raktározódnak el bennük, és akkor örökre homályban marad a leírás, a töredék, a vessző, marad csupán a körülmény, amely viszi az élményt az emlékébe, a következő hét közepébe, addigra el lehet felejteni. A legnagyobb csalódást alighanem az okozza, ha a szerző élőben kevésbé okos és kevésbé szellemes, akkor a hallgatóság egy emberként, egy tanárként fog gyanút: hátha csak puszkázta a könyvet. Produkáljon tehát valamit azokból a nyúglódésekból és örömeiből – erre van kéznél a nevetőgép –, melyek a nagy MŰVET létrehozták. Ilyen körülményekre kérdeztek rá előző este a könyvbemutatón.

Miről is beszélgethettünk volna a túlságosan hosszú hatásszünetekkel tűzdelt, önképzőkört idéző részletfelolvasás után, mint például a borítóról, amely kötődött ugyan a belívekben elbeszélésekhez, de valójában önálló életet élt, mert a címoldal egy fej röntgenfelvételt ábrázolt, hátul pedig a bal tüdőlebensy díszlett, aztán a kíváncsiságból fellapozók a fejezetek között kulcsfontokkal és oldalbordákkal találkozhattak, és egyáltalán nem látszottak gyanútlannak a fekete hátterek láttán, emiatt a könyvem baljósan tűnhetett, mintha a sátán sírjáról szólna, hiszen a röntgenfelvételek konkrét töréseket és daganatokat juttattak az eszükbe elsősorban, nem pedig irodalmat. Gondoltam, jó rávezetés lesz, ha a történetről mondok valami elhallgatásokkal teli kedvcsinálót. De nem, nem igazán a tartalomra terelődött a szó, hanem maradtunk a kályhánál, ahonnan nehéz elmozdulni, mert a kiindulási pont nyújtja a legnagyobb biztonságot, és a látvány jobban fogva tart, mint a betű. Kit ábrázolnak ezek a feketeségek? Hogy kerültek bele?

Előbb el kellett mesélnem, hogy Dégé – aki a helybeliek tíz liter kilencvennyolcasáért vállalta, hogy eltaxiz – asszisztens a városi kórházban, saját ötletem alapján vele készítettem el a filmeket; arra gondoltam, a feltárulkozás magasiskolája lesz, ha ilyen mértékű csupaszodást mutatok a lapokon: lehetőleg vetkőzze le az író a húsát is, ne legyen semmi titkolnivalója, gátlások nélkül álljon a röntgengép elé műszak után, amikor viselkedését nem minősítik felelőtlenségnek, és nem írja elő a szemüveges, szigorú szakorvos, hogy milyen szögben és pózban viszonyuljon a sugárvédett kuckó előtt a sötét üveghez, közben eszembe sem jutott, hogy lesz, aki fejcsóválva figyeli a művészet bevonulását a diagnosztikába, mert a szabályosság volt korábban az egyetlen forma. Szórakoztató pedig a mozdulatok kitalálása, melyek elveszítik semlegességüket és csontvázszerűségüket; megelevenednek, ha gesztusokat fejeznek ki: akár fenyegetést vagy hahotát, mert az állkapocs és a fogsorok bemozdultak a nevetőgép hallatán, ugyanazok a csontok csaptak az írógép billentyűire, ugyanazok az ujjak vehetők ki a szennycímlapon. Először csak a hecc kedvéért, aztán bele a fintorral a könyvbe: a lepusztulás mint háborús metafora, egy oszlásnak indult térkép, az újjászületés szent reménysége, ilyenek.

A körülmények részletezése jobban lékötötte a hallgatóságot, mint a középről kiragadott töredék, amelynek jobban éreztem éles széleit, mint megnyugtatóbb közepét; olyan nyugtalanítóan hatott rám, mint amikor a kismutatót törik le az óráról, és bizonytalanságban hagynak, hogy most fél van, de vajon melyik órának a harminc perce, mert sohasem úgy törnek le a dolgok, ahogyan célszerűbb volna, hanem szándékosan hirdetik öntörvényűségüket. Úgy törnek el a szobrok, hogy ne lehessen őket észrevétlenül megragasztani, az arc közepén fut át a rianás, hogy látványosan megcsúfolja a hajdani egészet. A tárgyak titka marad, hogy miért éppen úgy törnek el, ahogyan.

A művelődési ház vezetőjének titka marad, hogy miért éppen ezt a töredéket választotta, aminek alapján magam sem gondoltam volna, hogy az történik, aminek a szöveg szerint történnie kell.

Áttetsző valami a kispoharakban, a nagyobbakban sárga hosszú, mellettük pogácsák, szokásos maradó közönséggel, ismerkedés a könyvtárosnővel, a prózamondóval és a magyartanárnővel, valahogy minden jelen idő. Az emelet egyetlen terme beszélgető csoportokra szakad. Érdeklődve szemléli a könyvem egy ősz úr, mint aki nem egészen az irodalom miatt tartaná ismerősnek, és nem is a könyv mivolta köti le a figyelmét. Még csak szokatlannak sem találja a címoldalát, hiszen naponta találkozik hasonlókkal, mert a beszédbe elegyedéskor kiderül róla, hogy a helyi intézetben elmeorvos, semmi különösét nem talál az ábrán, abban sem talál kivetnivalót, hogy illusztrálni ilyesmivel, miért ne. Végre más mesél történeteket, lehet pogácsát enni.

– Folyton befektetnek valakit az osztályomra, anélkül, hogy szólának, legálábbis a papírjait vele küldenék, de semmi, néha valóságos nyomozásba telik, mire kiderítem, hogy mik az előzmények, mert a betegtől nem mindig tudható meg, hogy mi történt vele, főleg, ha alszik, és eszében sincs felébredni, így volt ez a ma reggeli beteggel is, ráadásul semmiféle elváltozást nem tapasztaltam rajta, a terembe, ahova az önpusztítókat szokták befektetni, többnyire szemmel láthatóak a jelek, mondjuk, hogy éppen összevarták, mert felvágta az ereit, vagy a gyomrát takarították ki a túlszedett, túlvitt szerektől, a kimosott mérgek után is más a páciens állaga, de ez másmilyen volt, az ápoló, aki betolta, csak annyit tudott, hogy tüdőgyulladás van, szóval magára csukta a hűtőszekrény ajtaját, és várt a szerencsétlen, amíg rá nem találtak, vagy egy vállalat hűtőkamrájában akarhatott megfagyni, aztán még arra is emlékezett az ápoló, hogy hajnalban hívták ki a mentőt a szomszédok, akik az erkélyükön találtak rá, ezzel elment az ápoló, magamra hagyott töprengésemmel, hogy ugyan miért mások erkélyén akar valaki megfagyni, talán bosszúból, hiszen az öngyilkosság cselekedete is lehet bosszú, de hát azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy erkélyen csak úgy meg lehet fagyni látványosan, egy szál pizsamában, azért akkora fagyok még nem voltak, ennek az illetőnek nem lehettek igazán komolyak a szándékai, arra gondoltam, de aztán észrevettem egy tenyérszerű zúzódást az oldalán, és amikor felébredt, akkor elmesélte, hogy a tizenötödik emeleten lakik, onnan ugrott, nagyon erősen fűjt a kossava, öt emelettel lejjebb befújta az erkélyre, talán eszméletét veszítette, vagy csak nem akarta felébreszteni az ott lakókat, megvárta az erkélyen a reggelt.

A harmadik pogácsa után mondom neki, hogy lejegyzem adandó alkalommal, hogy ne csak szájhagyomány útján hagyományozódjon a szokatlan eset. Jelentkezett volna inkább önkéntesnek, toldja meg mellettünk a történetet egy nő, aki kezével szélesen gesztikulál, folyton megfeledezve róla, hogy a pohara félig van pálinkával:

– ...ahol lónek, oda menjenek az ilyenek, a golyóval biztosra mehet, a durranások itt is fényes nappal, azelőtt csak éjszaka merték kipróbálni, addig senki nem vesz fegyvert, amíg ki nem próbálja, nem igaz?, csak azt nem tudom, mi mért nem csomagoltunk még össze?, mondtam a lányomnak délután, hogy Pillangó, te mért maradtál, látod, körülötted sár van meg nyomor, egyhamar itt nem lesz pillangónak való évszak, ezt írja le a következő könyvében, ez olyan szép gondolat...

...folytatta még egy darabig, és a pohár lassan kiürült közben, anélkül, hogy a szájához emelte volna, csak annyit tudtam róla, hogy valakinek a felesége. Innen a múlt idő megint, mert közeledett felém egy púpos nő. Tele voltam előítélettel, miért is tagadnám, balsejtelmem beigazolódni látszott, amikor bemutatkozás helyett mindjárt

arra kért, hogy négyszemközt beszélhessen velem. A púpos nők nemcsak a testi fogyatékságukban hasonlítanak egymásra, hanem abban is, hogy világoskék szemük van, gondoltam magamban. Tekintete belém akadt, mint a horog, és nem tudtam mozdulni tőle. A horog természete szerint viselkedett, és emlékezetemből kihúzott egy töredéket, az indokot, amitől tudat alatt is előítéletem támadt.

Valamiben feltétlenül hasonlítani kell egyik dolognak a másikra, ha váratlanul előbukkan, különben elfelejtettem volna. Személyes élmény kell hozzá, hogy egyáltalán asszociálni lehessen: a tízéves érettségi találkozónk képe szélesedett ki előttem, közepén púpos osztálytársnőnkkel, aki megőrizte kislányos vonásait, és szemlátomást élvezte, hogy a figyelem középpontjába kerül; elsorolta ő is, hogyan sodródott élete fonala a jogi karon keresztül az ügyvédi magánpraxisig, lett lakása meg egy kisfia – ettől mindenki meghatódott, ugyanaz az együttérző részvét ült ki minden elhúzódo mosoly köré nemre és korra való tekintet nélkül, hiszen merte vállalni szembeötölő testi fogyatéksága ellenére, kockáztatta az életét, és emberfeletti elszántsággal végigcsinálta – ez derült ki a kérdésekből és a válaszokból, olyan volt, mint egy író-olvasó találkozó, az alkalmi főszereplő az osztály rokonszenvét élvezte, és ez a parancsoló közvélemény azelőtt sem engedélyezett semmiféle kételyt; aminek részvétet kell ébresztenie, ahhoz tessék ahhoz méltóan viszonyulni!, azt figyeltem, az előítélet elhárítása hogyan csap át a másik végletbe. Mert vannak az életnek megkérdőjelezhetetlenül szent dolgai, és a találkozó a magam visszafogott csendességével és rajongásnélküliségével úgy éreztem magam, mint a bűnös, aki oda nem illő gondolataival felborítja a jászolt: mert a hajdani énjét láttam benne akkor is, aki méltánytalan előnyökhöz jut fele annyi tanulással és tehetséggel, messzemenően kiaknázza a kínálkozó lehetőségeket, a maga javára fordítja látszólagos hátrányait, közben a tanároknak el sem jut a tudatukig, hogy zsarolja őket, előbb csak jobb jegyért, aztán pedig a felvételihez szükséges jobb előmenetelért, és ugyan ki merte volna kimondani, hogy ő azok közé a testi fogyatékosok közé tartozik, akiknek erkölcsi fogyatékságai is vannak, mert mindenféle skatulyázás előítéletet szít, amit nem szabad, úgy néztek volna rám, mint egy akadémikusodóra, aki kiteszi a lábát a vak ember elé. Felnőtt osztálytársaim talán valamennyien elfelejtették, hogy akit csodálva hallgattak, esetleg ugyanolyan ravasz és számító maradt, érinteni se merték titkának kagylóhéját, amikor világoskék tekintetét végighordozta a hallgatóságon: senki sem fogja megtudni, hogy ki az apja. A pillantása számomra a káröröm nyílvesszője volt, amely a győzelem magabiztosságát szúrta belém, a hatalom örömét, és önkéntelenül elképzelttem magamban, miféle eszközökkel bírhatta rá kiszemeltjét a tette és a titoktartásra, amit soha nem oszthat meg másokkal. Ahogy egykor a tanárait megszarolta, miért ne zsarolhatott volna meg később hasonló eszközökkel egy jogilag rászoruló. A célokért másokat sarokba szorítás tükröződött a tekintetében, miközben a nemek biológiai kiszámíthatóságáról cserélt véleményt egykori padtársnőjével. Attól kezdve kerültem a pillantását, nem kívántam meggyőződni róla, hogy az én rosszindulatú feltételezésem a valódi látószög, vagy pedig az, amit ő a saját anyasága felől, a piros biciklis kisfiú képének mutogatásával sugallt. Egyébként sem a gondolataimban végigpergetett körülmények voltak a fontosak, hanem a mű sikere. Az ő igazsága fotóval bizonyítható: bevallottan feminista, akinek jogában áll tervei szerint élni. Csak nekem jutott eszembe, hogy az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervezni, és végre kell hajtani. Az ember ösztönösen ráérez valamire, aztán ösztönösen vonzódik valakihez, vagy éppen ellenkezőleg, kerüli a társaságot: az irodalmi est után a velem négyszemközt szót váltó nőben nem a torzsága

volt számomra taszító, hanem a hasonlóság. Olyan pillantása volt, mint hajdani osztálytársnőnknek. Mire mindezt visszapergettem gondolatban, addigra ő már benne járt egy hosszú körmondat közepében, amely könyvem borítójából indult ki és oda tért vissza percekkel később, bejárta közben a saját kálváriáját a klinikától a mozgás-sérültek intézetéig.

A következő mondata pedig arról szólt, hogy a legjobb szándékkal hívja fel a figyelmemet arra – bár ő nem orvos, de rengeteget olvasott –, ami másnak fel sem tűnne. Rábökött a röntgenfelvételeimre, hogy ezek a csontok itt kinagyítva, a bordák meg a gerinc, milyen szögben állnak, meg a ritkulásuk:

– *Nálam* is így kezdődött – ez volt a varázsszó, amivel tekintetét hosszan belém akasztotta, ami szöges ellentétben állt szavainak jószándékával. Arra gondoltam, bár csak kihámozná tekintetemből, hogy arra a kézre gondolok, amely a sátán sírjáról emel fel egy maréknyi földet, hogy a gyanútlanág szobájában kikeljen belőle valami. De mondani nem mondtam semmit.

Hazafelé eszembe jutott még egyszer, azután, hogy bekapcsolt a kis nevetőgép. A gonoszság ellen hordom, mint valami amulettet, melyet néha bekapcsol egy könyv, ha közel kerül hozzá, mert a könyvek tulajdonsága, hogy kinyíljanak, alkalmasak legyenek a belelátásra, a képek a saját sorsba, betűk a betűkbe, ahol minden sornak vége van.

1993. december 26.

